

PROVIDENCIALISME I ESCEPTICISME A LA FILOSOFIA DE LOCKE

Jordi RAMIREZ ASENSIO

I

La filosofia del pensador anglès John Locke té aparentment un perfil molt clar pel que resulta, o hauria de resultar, fàcilment caracteritzable. El terme tòpic d'empirisme és el que més comunament és emprat per donar una noció que la resumeixi. Locke ha esdevingut en la bibliografia el primer filòsof empirista i, per tant, el pare d'una de les branques de la filosofia moderna. Però Locke no va definir-se mai a si mateix com empirista. És clar que tampoc podia fer-ho essent com és aquest un terme que s'introdueix al vocabulari filosòfic durant el segle XIX. La noció entorn de la qual hom acostuma a definir la filosofia de Locke no sorgeix tant d'una lectura de les seves obres, com d'una determinada visió apriorica de la història de la filosofia. Això que podria ésser ben bé un fet anecdòtic, es revela d'una importància fonamental quan ens adonem que aquesta noció només serveix per a donar raó d'un àmbit relativament restringit de la temàtica que la ploma de John Locke va assajar al llarg de la seva vida.

La bibliografia sobre Locke dels darrers anys¹ ha posat molt d'èmfasi

1. Així, per exemple, Duchesneau emfatitza en el seu llibre un punt fonamental per la comprensió de Locke i que tanmateix rarament havia estat considerat: ens referim a la influència que l'obra mèdica de J. Sydenham va tenir en el jove Locke (DUCHESNAU, F.; *L'empirisme de Locke*. La Haye, Martinus Nijhoff, 1973). Més importants són les obres que han volgut accentuar la significació de l'assaig en diversos camps diferents del marc estricte de la problemàtica del coneixement; així, pel que fa a la teologia, tenim dues aportacions molt recents que ens ajuden a situar la problemàtica de l'assaig: (JOLLEY, N.; *Leibniz and Locke: a study of the new essays of Human Understanding*. Oxford, Clarendon press, 1984 i SYNDER, D.C.; «Faith in Reason in Locke's essay», *Journal of the History of Ideas*. 1984, vol. 45). Un intent de definir l'assaig com un text fonamentalment polític lligant-lo amb la tradició de F. Bacon

en l'interès que aquest tenia en àmbits del món cultural ben diferenciats. Per enfrontar-se amb aquesta realitat, el que s'acostuma a fer fins ara és una divisió temàtica que presenta l'autor multiplicat en una sèrie de personatges (el científic, l'epistemòleg, el polític, el teòleg) que sovint sembla no tinguin massa a veure entre si. És dubtós que aquest mètode pugui funcionar alguna vegada, però, en el cas de John Locke, ens sembla que l'atribuir-li aquesta mena d'esquizofrènia, serveix més per a assenyalar alguna de les patologies que afecten al pensament del nostre temps que no per a donar una imatge fidel i veritable de la filosofia de Locke. Calia doncs, segons el nostre parer, fer un esforç per tal d'escometre la tasca d'esbossar una caracterització de la filosofia de Locke que fos capaç de produir una imatge d'aquesta com un tot, o almenys d'intentar de veure si totes les peces, que són cada una de les obres del pensador anglès, podien encaixar en una construcció unitària. Aquest ha estat el propòsit sobre el que ha estat construïda la nostre tesi de llicenciatura: el trobar uns fonaments que serveixin per a construir una explicació de la filosofia de Locke capaç d'abastar la més gran globalitat possible. Nosaltres hem volgut cercar aquests fonaments definint com a trets més característics de la filosofia de Locke, l'escepticisme i el providencialisme.

II

A la nostra tesi hem entès com escepticisme la creença en la impossibilitat d'atènyer un coneixement cert i indubtable entorn del món que ens envolta. Per a poder desenvolupar el nostre punt de vista, que considera l'escepticisme com un dels eixos fonamentals de la reflexió lockeana, creïem que el primer pas era desfer una sèrie d'equívocs que massa sovint es presenten a les històries de la filosofia. Uns equívocs que normalment venen produïts per les lectures que cerquen l'establiment d'una definició dogmàtica de la filosofia de John Locke; aquestes lectures es caracteritzen per perllongar en el nostre temps la lectura que el segle XVIII va fer de l'obra del nostre autor, la seva intenció es mostrar com a l'*Assaig* es troba una epistemologia realista i una ontologia materialista. Per desfer aquest equívoc, poc ajustat a la realitat intel·lectual a la que el pensador anglès s'inscriu, calia escometre una anàlisi de les qüestions que millor podien contribuir a definir quin es el caire de l'epistemologia i l'ontologia lockeana: la distinció entre qualitats i l'examen de la noció de substància.

El tractament que Locke fa de la distinció entre qualitats és molt ambigu. Mentre que en alguns moments del capítol dedicat a aquesta qüestió sembla proclamar-se la desaparició definitiva de la noció de còpia,² en moments posteriors es parla de la semblança entre les qualitats primàries i

ha estat l'efectuat per N. Wood. *The politics of Locke's philosophy*. Berkeley, University of California Press, 1985. Colman pel contrari ha cercat en el text de l'assaig les bases per l'establiment d'una doctrina ètica). COLMAN, J.; *John Locke's moral philosophy*. Edinburgh, University Press, 1978). Finalment, un dels textos més notables dels darrers temps és de Schouls que pren com a punt de partida una concepció unitària de l'obra de Locke que per l'autor es fonamenta en l'identitat de mètode que, al seu entendre, caracteritza les diverses obres. (SHOULS, P.A.; *The imposition of Method: A study of Descartes and Locke*. Oxford, Clarendon Press, 1980).

2. (II, viii, 7).

les idees que nosaltres tenim d'aquestes qualitats.³ Els comentaristes que defensen una interpretació realista de l'epistemologia de Locke tendeixen a recolzar el seu punt de vista en el segon dels textos esmentats. No podem considerar aquest text com una evidència suficient, des del moment en que al mateix capítol sembla afirmar-se tot el contrari. Abans de pronunciar-se calia doncs fer un estudi previ d'alguns dels problemes que tenen relació directa amb el text: l'estatut de la teoria corpuscular a l'obra de Locke i el sentit amb el que Locke emprà el terme idea. La teoria corpuscular sempre és introduïda com una hipòtesi. La definició d'idea que és pot treure de l'obra de Locke no és la de contingut d'un acte de percepció, ni tampoc és una entitat ontològica pròpia. La posició de Locke fóra propera a la de la tradició cartesiana que té el seu millor exponent a Arnauld.⁴ Segons aquesta, les idees es defineixen com entitats purament mentals que troben la seva validesa en el seu caràcter de pertanyents a un sistema semiòtic que ha estat instituit per la mateixa divinitat. Aquestes consideracions dificulten atribuir a Locke una epistemologia realista. Aquest realisme no és coherent amb la lògica interna que presideix el llibre segon de l'Assaig. L'aparent contradicció que es dona en el text de Locke es pot comprendre millor si ens atemem al caràcter hipotètic de la teoria corpuscular. El que hi hauria al capítol vuitè del segon llibre seria un desplaçament, no advertit al lector, del nivell teòric amb que s'està parlant. Locke comença parlant del que de fet podem conèixer, per a considerar després la hipòtesi que ell jutjà com més probable. No es pot afirmar l'existència d'un principi de la còpia; però es pot pensar com a probable que aquesta existeixi en alguns casos, per bé que aquesta suposició mai no pugui sobrepassar el seu estatut d'hipòtesi.

Una problemàtica semblant és la que existeix sobre la qüestió que millor pot introduir-nos a l'estudi de l'ontologia de Locke: la definició del terme de substància. Una part notable de les obres consagrades a l'estudi de la filosofia del nostre autor vol deduir del tractament que ell fa d'aquest problema la prova que la filosofia de l'assaig duia implícita una ontologia materialista. Per a fer això, s'identificaria l'afirmació de l'existència del substratum amb l'afirmació de l'existència d'una matèria entesa ara com a principi ontològic. El tractament del problema efectuat a la nostra tesi ha estat destinat a argumentar contra aquesta manera de veure. En relació amb aquesta qüestió dues consideracions em semblen fonamentals: la primera d'elles és que la problemàtica que Locke està considerant quan comença l'estudi d'aquest tema és més epistemològica que ontològica. El veritable problema és com es coneix el que es designa sota el terme de substància i no què és el que realment es designa amb el terme de substància.⁵ La segona consideració és que el fet de l'afirmació de l'existència del substratum tampoc sembla tan clar com alguns volen fer veure. Aquesta afirmació no

3. (III, viii, 15).

4. Per l'examen d'aquesta qüestió són importants TIPTON, I.C.; (ed.) *Locke on Human understanding: Selected Essays*. Oxford, University Press, 1977. YOLTON, J.W.; *Locke: an introduction*; Oxford, Basil Blackwell, 1985. YOLTON, J.W.; «On being present to the mind, a sketch for the history of an idea». *Dialogue* (14), 1975.

5. D'aquesta opinió són Ayers (en el seu article recollit en el llibre de Tipton ja esmentat), Jolley (op. cit.) i també Cassirer (CASSIRER, E.; *El problema del conocimiento*. México, 1956, F.C.E.)

més es fa de manera efectiva a les cartes a Stillingfleet.⁶ A l'*Assaig* l'existència del substratum no és introduïda més que com una mera hipòtesi.⁷ Resulta clar, des del nostre punt de vista, que l'*Assaig* ha de merèixer més credit que un text com les cartes a Stillingfleet que pot, amb justícia, ésser qualificat de circumstancial. El sentit de la introducció del tema de la substància és més aviat assenyalar quins són els límits que el nostre coneixement no pot excedir, en establir una frontera que en el llenguatge de Locke vé expressada per la distinció entre essències reals i essències nominals.

L'estudi acurat de les nocions que tradicionalment fonamenten les lectures més dogmàtiques de la filosofia de Locke ens mostra, doncs, la poca adequació que aquestes tenen envers el text. Quan en el llibre quart, en el context de la discussió d'una teoria de la certesa, Locke repregui l'anàlisi de les qualitats i de la noció de substància, el que aquestes anàlisis mostraran serà més aviat la fal·libilitat i la limitació de nostre enteniment, incapaç de poder establir una caracterització adequada de la connexió entre les qualitats secundàries i les qualitats primàries⁸ o d'efectuar una caracterització de les essències reals. Tot plegat, el que Locke no sembla donar-nos és la possibilitat que la nostra ment construeixi una representació del món de la que poguem estar certs. És això el que ens ha mogut a parlar d'escepticisme.

La qualificació d'escèptica referida a la filosofia de Locke ens sembla poc discutible. Hom podrà parlar d'escepticisme *constructiu* com han fet, entre d'altres, Saphiro i Van Leeuwen;⁹ una determinació que ens sembla justa perquè si bé és clar que la nostra imatge del món no pot donar-nos una certesa entorn de la qüestió de com aquest realment és, sí que pot servir per a donar-nos una estada plaent en ell i per acomodar les nostres accions al pla de la divinitat. Però el que no es pot negar, malgrat aquests matisos, és la desconfiança en el «veure» de l'home que s'expressa en el refús de l'àmbit del teòric. És cert que aquesta definició de la filosofia de Locke com escèptica, podria ésser protestada per molts dels homes que han treballat dins del camp dels estudis lockeans, especialment per aquells que d'una manera o d'una altra es troben lligats a allò que podríem anomenar tradició empirista. Creiem, però, que dins d'aquesta tradició hi ha un equívoc fonamental. Es confonen les conclusions de l'anàlisi efectuat per Locke, la incognoscibilitat de l'ordre de les essències reals i el fet de que s'afirmi la impossibilitat d'una ciència de la natura, amb les seves premisses. Un error que segurament és fruit de que aquestes premisses sí que són el punt de partida del pensament d'aquests autors. La confusió prové sobretot de l'oblit de certs fets fonamentals. El primer d'ells és l'ús que Locke fa del terme «science» que mai no ha d'ésser entès en el sentit modern del terme sinó com a traducció del terme aristotèlic «epistemé». Quan es parla llavors de la impossibilitat d'una ciència de la natura s'està fent referència a la impossibilitat de construir proposicions apodíctiques sobre la realitat física, deixant de banda les proposicions fruit de l'activitat de la ciència ex-

6. Pàgina 236, Vol. IV, The works. (The Works of John Locke. Aalen, Scientia, 1962).

7. (II, xxiii, 1-2).

8. (IV, iii, 13).

9. LEUWEN, Henry G. van; *The problem of certainty in english thought, 1630-1690*. The Hague, Martinus Nijhoff, 1970. SAPHIRO, Barbara J.; *Probability and certainty in seventeenth century England*. Princeton, University Press, 1983.

perimental que es situen a l'esfera de la probabilitat. El problema del significat de la filosofia lockeana no pot articular-se a partir de la pugna entre un mètode racional i un mètode empíric, sinó, com ja se'n va adonar Romanell,¹⁰ partint de la indecisió entre un mètode històric i un mètode filosòfic que és el que a la fi es revelà com infructuós.

Aprofundint més en aquesta qüestió creiem que pot afirmar-se que l'arrel de l'escèpticisme de Locke es troba a la seva adscripció a la teoria del coneixement cartesiana. L'origen de l'epistemologia de l'*Assaig* s'ha de localitzar primordialment a les cartesianes «Regles sobre la direcció de l'esperit». Locke acceptà l'epistemologia de les regles cartesianes definint el coneixement com el resultat de les operacions d'intuïció i de deducció. És justament la poca confiança en la nostra capacitat d'intuïció la que porta Locke a una posició escèptica. Únicament el coneixement de la nostra pròpia existència es pot articular mitjançant la nostra capacitat d'intuir. Amb la seva característica ambigüitat Locke parlà, però, d'una tercera mena de coneixement: el sensitiu. Tanmateix la definició d'aquesta tercera mena de coneixement no serveix per a trencar el quadre escèptic configurat de bell anuvi. El mateix Locke ens adverteix que aquesta mena de coneixement no mereix pròpiament aquest nom perquè no pot arribar a produir el grau de certesa que el caracteritzaria com a tal coneixement.¹¹

III

La noció de providència és l'altre eix principal que articula, al nostre parer, la filosofia de Locke. Ha estat sovint remarcat el paradoxal fet que l'originador de la filosofia empirista insereixi dintre del seu llibre sobre el problema del coneixement una demostració de l'existència de Déu concebuda a la manera racionalista, que sembla especialment deutora de les dues demostracions que Descartes exposà a la tercera meditació. Per a nosaltres la paradoxa no és tal. Podria parlar-se de paradoxa si l'*Assaig* fos el tractat d'epistemologia empirista, que s'acostuma a trobar en els manuals de filosofia; si intentem, pel contrari, cercar una definició més ampla i comprensiva de l'*Assaig*, llavors ens adonem que el tractament de problemes de caire teològic és poc menys que obligat.

El Déu de Locke, com el Déu de Descartes, té un paper de garant epistemològic. De la mateixa manera que a les *Meditacions* de Descartes, a la demostració de l'existència de Déu segueix la demostració de l'existència dels objectes exteriors. L'existència del coneixement sensitiu, recolza sobre aquest fet palès que segons el filòsof anglès constitueix l'existència de Déu. La relació que abans hem apuntat entre la teoria de les idees de la tradició cartesiana i la de Locke, està estretament connectada amb aquest paper de Déu com a fonamentador del coneixement. En tots dos casos les idees de l'exterior són definides com a senyals, com a signes d'un llenguatge establert pel suprem faedor.¹²

10. ROMANELL, P.; «Locke and Sydenham. A fragment on Smallpox (1670)». *Bulletin of the History of Medicine*. vol. XXXi.

11. El mateix Locke va definir aquesta tercera mena de coneixement com quelcom que: «passes under the name of knowledge» (IV, ii, 14).

12. (II, xxx, 2).

La concepció de Déu que té Locke, malgrat això, no pot ésser equiparada amb la concepció de Descartes. Mentre que aquest darrer, a la seva teologia, caracteritzada a les cartes de 1630, defensa l'existència de dues esferes, la del diví i la de l'humà, que resten separades, segons l'anglès no existeix aquesta escissió. El seu Déu és un Déu que està plenament immers al món, situant-se en un pla de continuïtat amb la seva creació. Una continuïtat evident fins al punt que la teologia és jutjada com a ciència, en el moment en que Locke assajà una articulació general d'aquestes, com una part de la física.¹³ A diferència dels seus contemporanis, l'autor de l'*Assaig* preferí molt més les demostracions de l'existència de Déu que partien de les coses creades que no pas l'argument ontològic. Per tal de justificar aquesta connexió del creador amb el món creat, Locke segueix una noció metafísica molt vella: la cadena de l'ésser. El terme que més és utilitzat a la descripció de l'Univers, entès com a món, realitzada a l'*Assaig*, és el terme «fabrick» que en llengua anglesa designa el producte d'un treball artesanal. El món és un organisme estructurat segons una escala de perfeccions que té una racionalitat immanent. Déu es l'intel·lecte que assegura el funcionament d'aquesta estructura i qui li ha conferit aquesta racionalitat que el constitueix i que permet parlar de món encara que el nostre intel·lecte, mitjançant la llum fornida per l'anàlisi racional, no pugui constatar cap prova que no hi hagi quelcom més que un caos fenomènic.

Aquesta racionalitat immanent de la natura és el que permet resoldre alguns dels problemes que l'anàlisi de la problemàtica del coneixement efectuada per Locke havia deixat oberts, el més important dels quals és, sense cap dubte, el de la concordança de les nostres idees simples amb els objectes exteriors.¹⁴ La creença lockiana en l'existència d'una racionalitat immanent de la natura té la seva arrel a l'obra mèdica de J. Sydenham, segurament l'home que més va influir en la formació intel·lectual de John Locke. És el punt de vista hipocràtic i estoic que manté l'existència d'un principi d'ordre inherent al món que permet la intel·ligibilitat dels fenòmens. La tasca de Locke no va consistir més que en recollir aquesta vella tesi reforçant-la i desmaterialitzant-la al assimilar-la a la providència divina. Aquesta creença en la racionalitat de la natura és identificable, doncs, amb el providencialisme i serveix per contrapesar l'escepticisme que sorgeix com a fruit de l'anàlisi epistemològica. La solució que Locke adoptà davant del problema de la legalitat de l'univers fou la que va prendre després, variant-la formalment, però no en quant a contingut, el pensament il·lustrat.

IV

La primera part de la nostra tesi ha servit per a definir l'escepticisme i el providencialisme com dues nocions a partir de les quals es podia esclarir el text de l'*Assaig*, però el que fins ara no ha estat justificat és perquè aquestes dues nocions són l'eix de tota la producció literària de Locke, entesa aquesta d'una manera unitària. Per fer això tenim d'insistir en el fet que l'*assaig* té una bona quantitat de dimensions que impedeixen considerar-lo com un mer tractat d'epistemologia, encara que aquestes sovint no siguin tin-

13. (IV, xxi, 2).

14. (IV, iv, 4).

gudes en compte. Nosaltres hem intentat l'estudi d'una d'aquestes dimensions, la metafísica. No menys importància té la vessant ètico-política que es pot dir constitueix la finalitat de l'assaig.

El fet que l'esceptisme sigui la conseqüència que es segueix de l'examen que Locke fa de la nostra capacitat cognoscitiva, és el que ocasiona l'orientació político-social que defineix la seva filosofia. El resultat del llibre quart, on troba la seva cimera l'anàlisi epistemològica del fet cognoscitiu, és que la ignorància, «our state of mediocrity», és la situació més pròpia de l'home al món. La conseqüència d'això és que llavors cal considerar com a infructuós tot intent d'endinsament en el camp de la teoria. El que interessarà a Locke després de la seva anàlisi no serà tant el fet que l'home pugui caure a l'error, sinó el que malgrat això, hi hagi encara una possibilitat de construir una vida social estable. L'operació de Locke és exactament la contrària a la que cinquanta anys abans havia realitzat Descartes. Si al «Discurs del mètode», Descartes s'acontentava amb una moral provisional, és a dir amb separar l'àmbit del viure de l'àmbit de la reflexió, Locke rebutjarà ocupar-se de les qüestions metafísiques per a concentrar tot el seu esforç intel·lectual en el camp de la reflexió moral i política. El resultat de l'anàlisi del llibre quart serà conclouent: només hi ha dues disciplines en les que l'home pugui atènyer coneixement en el sentit veritable del terme: la moral i les matemàtiques, però donat que el punt de vista eminentment utilitarista de l'autor de la raonabilitat del cristianisme no propiciava massa interès per les ciències matemàtiques, com es fa palès a les pàgines de l'assaig, resta llavors la moral com el camp específic de l'activitat intel·lectual humana.

Malgrat tot, aquest escorriment cap a l'àmbit político-social no podria realitzar-se si a la filosofia de Locke no jugués un paper fonamental la segona noció a la que abans hem fet referència. El providencialisme esdevé fonamental perquè és el fons comú i idèntic dels dos ordres de la filosofia de Locke. Si l'explicació de l'ordre i la legalitat de les nostres percepcions resulta impossible sense atendre al paper que té Déu de garant epistemològic i fonamentador d'una racionalitat última de la natura, no resulta menys difícil escometre una explicació de l'ordre polític, i fins i tot del mateix fet de la sociabilitat humana, sense considerar la importància que Déu té en aquest àmbit. Si abans parlàvem d'una continuïtat entre l'esfera de la natura i l'esfera del seu creador, també ara podem parlar d'una continuïtat entre l'esfera del polític i l'esfera del creador de l'home. El fet que l'home gaudeixi d'un llenguatge vé sobretot com a fruit d'un designi diví,¹⁵ això segons la nostra opinió és tant com dir que Déu és el fonamentador de les nocions d'intersubjectivitat i societat. La voluntat de Déu ha creat l'home perquè aquest es constitueixi com a membre d'una societat,¹⁶ i li ha transmès totes les disposicions que l'home té envers el seu proïme.¹⁷ Potser la qüestió resta encara més clara quan examinem la importància que a l'obra de Locke té la noció de llei natural. Una importància capital fins al punt que, segons el testimoni de Tyrrell, és en el context d'una discussió sobre la noció de la llei natural on es troba la gènesi de l'assaig.¹⁸ Segons l'autor

15. (III, i, 1).

16. EPp. 77, cap. VII, *Second treatise of the government*.

17. Ep. 32, cap. VI i Ep. 58, cap. VI. ib.

18. *Assay, Epistle to the reader*, pàg. 7 (John LOCKE; *An essay concerning human understanding*. Oxford, Clarendon Press, 1975).

dels dos assaigs sobre el govern civil, la moralitat és, i ha d'ésser, la ciència i l'ocupació de la humanitat en general. Ho és, perquè és aquest l'únic camp on es poden establir afirmacions necessàries, i ho ha d'ésser perquè així ens sotmetem al pla d'estructuració de l'univers disposat per Déu, que ha creat la ment de l'home capacitada tan sols per a ocupar-se d'assumptes morals. En un providencialisme com el de Locke, l'ésser sempre implica el deure.

Des del providencialisme i l'escepticisme és des d'on cal explicar la finalitat de l'assaig. Una finalitat que a nosaltres ens sembla pedagògica, com ha determinat Wood: l'assaig pot ésser definit com una eina de «teràpia educativa»¹⁹ que cerca establir on són les arrels de l'error, per exemple en l'ús del llenguatge, i també política.

La teoria del coneixement no té cap altra finalitat que la d'explicar la situació de l'home en el si de la societat. L'epistemologia condiona de manera absoluta la doctrina política. El que mostra l'argumentació de l'assaig és que el nostre estat està sempre molt proper a la ignorància i que la manca de certesa és sempre present. Mai cap home pot constatar tenir una evidència del que defensa o del que condemna que pugui excloure qualsevol mena de dubte. Hi ha una necessitat de creure sense posseir coneixement que hauria de fer que estéssim més preocupats per a il·lustrar-nos nosaltres mateixos que no pas per a constrènyer la voluntat dels altres. El resultat primordial de la teoria de la certesa, la separació entre coneixement com a certesa i creença com a probabilitat, obté com a fruit bàsic l'enunciació del principi de tolerància. El principi de tolerància i la teoria de la certesa són com les dues cares d'una mateixa moneda.

Si es pot parlar d'una determinació de l'actitud política per l'epistemologia, també és pot parlar d'una determinació inversa. L'epistemologia resulta poc coherent si es vol aplicar a un subjecte aïllat, com és el jo que filòsofa a les meditacions cartesianes. Les nocions epistemològiques es refereixen sempre a un subjecte que és, abans que res, un ser social. La clau de la teoria del coneixement lockeana és la introducció del judici de probabilitat que mai no pot produir assentiment sino compta amb l'aprovació dels altres. L'«assurance» es indestriable del que a nivell polític qualifiquem com consens. La intersubjectivitat és el que defineix l'ordenació que pren el material del saber a les nostres ments.

V

El resultat principal del que hem volgut establir amb aquesta caracterització de la filosofia de Locke des dels dos eixos anomenats providencialisme i escepticisme és el d'intentar superar la tradicional divisió que hom troba a la bibliografia dedicada a l'autor de la carta sobre la tolerància, entre les obres filosòfiques, l'assaig, i el tractament de temes polítics i teològics, mostrant l'estreta connexió que existeix entre ells. Una connexió que vé implicada pel tractament dels problemes que efectuà Locke. D'aquesta manera s'assaja afegir una nova explicació a les ja existents²⁰ que tracten

19. N. Wood; pàg. 5 (op. cit.).

20. Bobbio en el seu llibre de 1965 (BOBBIO, N.; *Da Hobbes a Marx*. Napoli, Morano editore, 1965) esmenta com a més significatius els intents de Polin i Viano. (POLIN; *La politique morale de John Locke*. Paris, PUF, 1960, VIANO; *Del razionalismo all'illuminismo*. To-

d'establir amb precisió on és el nexa entre els dos ordres de la filosofia de Locke.

Pero més enllà d'aquest punt, el tema que ens va preocupar sobrenaturalment durant el temps d'elaboració d'aquesta tesi de llicenciatura era el d'establir quin és el sentit últim d'una obra filosòfica que, des de com a mínim el temps de Kant, és jutjada com paradoxal. Locke és el filòsof que per un cantó escometa una tasca crítica d'establiment dels límits del nostre coneixement, però, per un altre, va amb els conceptes derivats de l'experiència molt més lluny del que les regles del joc per ell instaurades podien permetre.²¹ Explicar i fonamentar aquest judici de Kant ha estat l'essència de la nostra tasca. La permanent indefinició que caracteritza la filosofia de Locke és el fruit de la tensió que provoca estar pendent de dos pols absolutament contraris i tanmateix igualment necessaris per a la construcció del seu discurs. L'adscripció a l'escepticisme, en un sentit però que ha d'ésser diferenciat del pirronisme, s'expressa en una actitud de prudència epistemològica que dugué al pensador anglès a efectuar molt poques assercions. Però, tanmateix, totes les assercions que és poden trobar a l'assaig estan recolzades a una darrera proposició completament infonamentable. L'estranyesa que des del segle XVIII ha ocasionat el discurs filosòfic de Locke vé provocada per aquesta tensió entre dos pols, que fa que un discurs que comença construint-se des de l'assumpció inicial del fet de la limitació de la nostra capacitat d'afirmar acabi derivant cap al dogmatisme. Aquesta barreja de moderació i dogmatisme, d'assumpció de la pròpia limitació i convicció en la veritat de proposicions infonamentables, amb la que hem volgut caracteritzar la filosofia de Locke, va ésser segurament el llegat més evident que Locke deixà a la tradició de pensament que més es relaciona amb la seva obra, la tradició on més pròpiament cal cercar els seus continuadors: el pensament il·lustrat. Un llegat l'estudi del qual pot constituir encara un ajut a l'hora d'esbrinar alguns dels problemes del pensament actual. Esbrinament per al que potser calgui plantejar-se el que aquesta barreja té encara de vivent a les diverses branques del pensament del nostre temps.

rino, Einaudi, 1960) El primer d'aquest autors vol trobar el nexa entre filosofia política i metafísica mitjançant el concepte de poder, mentre que el segon el cerca a la noció de consens. Un intent semblant es pot trobar a les obres dels ja esmentats Woods, Schouls i Van Leeuwen.

21. KRV; B. 127. En un punt de vista més adequat al llenguatge contemporani situa el problema F. Costa (COSTA, Filippo; «Instances transcendentales dans la «théorie des signes» de Locke». *Revue de Métaphysique et de Morale*. 1958, q. 63) quan conclou que el que defineix la filosofia de Locke és una vacilació entre la definició semàntica d'idea i la pervivència del vell esquema ontològic-materialista.